

A másik hagyományos mesterségről, a kovácsolásról is megállapíthatjuk, hogy termelő munkának minősítette azt a korabeli köztudat: ezért is kerülhetett be, mint elismert foglalkozás az összeírásokba.

Ugyancsak termelő foglalkozásnak minősült a faeszközkészítés: nem véletlen, hogy forrásaink egyértelmű bizonyossága szerint az e mesterséget űzőket a földesúr és a falu is egyaránt megvédte még a hatóság törvény által előírt intézkedéseivel szemben is.

Valódi kereslet a cigányok zenei szolgáltatása, azaz a muzsikus cigányok iránt mutatkozott. Ez a tény nemcsak számuk állandó növekedésében nyilvánul meg, hanem abban is, hogy életmódjuk határozottan megváltozott, presztízsük a környezet szemében folyamatosan nőtt.

Az 1893. évi összeírás

A magyarországi cigányok történetének egyik legfontosabb dokumentuma szerint 1893. január 31-én kereken 280 ezer cigány élt az országban. A később Romániához csatolt területeken kb. 160 ezer, a mai Szlovákiához csatolt területeken kb. 40–42 ezer, a Jugoszláviához csatolt területeken kb. 8–10 ezer cigány élt az összeírás időpontjában.

Az 1850. évi népszámlálás szerint a „jogi népességben” a cigányok száma kereken 140 ezer. Az 1857. évi népszámlálás szerint a „honos népességben” a cigányok száma kereken 143 ezer volt. Ötvenhárom év alatt a cigányok létszáma kétszeresére emelkedett, számarányuk pedig 1,16 százalékról 1,8 százalékra. Az ország lakossága ebben a fél évszázadban 30 százalékkal, a cigányoké 100 százalékkal nőtt. A különbség a bevándorlásnak tulajdonítható, elsősorban Romániából, abból az országból, amelyben a legnagyobb volt a cigányok aránya.

A század elejétől 1945-ig

Az 1893-as cigányösszeírásakor a cigányok nagy többsége már „állandóan letelepedettnek” számított, „huzamosabban egy helyben tartózkodónak”, hivatali szóhasználatlaltal „félvándornak” mintegy húszezer, vándorcigánynak – vagy ahogy akkoriban mondták: „kóborcigánynak” – pedig alig kilencezer volt tekinthető.

A forrásokból úgy tűnik, a cigánylakosság hármastagozódása a Horthy-korszakra megszűnt. Abból az időből ugyanis a hatósági iratok már nem említik külön vándorló vagy letelepedett cigányokat, hanem csak általában cigányokat. Lévéen a cigánykérdés súlyos társadalmi probléma a polgári korszakban (is), köztisztviselők ülésein és magánszemélyek íróasztalán számtalan idevágó rendezési javaslat született. Sőt, vagy féltucatnyozszor maga a Képviselőház is foglalkozott a kérdéssel, sohasem jutva azonban messzebb, mint hogy az ügyet – úgymond előkészítés végett – áttolták valamelyik országgyűlési bizottság asztalára. S mivel ennél a pontnál mindig meg is akadt a törvényi szintű rendezés folyamata, a kérdéskör adminisztratív ügygé degradálódott, amelynek kezelésében a miniszté-

riumok – elsősorban a belügy – játszottak vezető szerepet. Az állami szakigazgatási ágak – mint például a kereskedelemügyi, az oktatásügyi, a honvédelmi igazgatás – áttételesen a letelepedést, integrálódást voltak hivatva szolgálni. Ennek érdekében például cigányoknak sokszor és sok helyütt nem adtak iparengedélyt, kitiltották a megyén kívülről jötteket a vásárokból, vagy például egy 1931-es kereskedelemügyi miniszteri rendelet megtiltotta, hogy a cigányok illetőségi megyéjük határain kívül űzzék iparukat, illetve azt, hogy foglalkozásuk gyakorlása közben lovas szekeret használjanak. Az oktatásügy terén a letelepítés szándéka iskolaépületeket is emelt (Ondód, Pankasz, Bicske, Pankota nevét említik a múlt századi források), igaz, a beiskoláztatással már sok baj volt (a községi jegyzők sem nagyon erőltették ugyanis), így aztán csak minden ötödik-hatodik gyerek járt iskolába.

A cigányokkal kapcsolatos egészségügyi igazgatás gyakorlatilag nem volt más, mint a fertőző betegségek terjedésének megakadályozása tárgyában hozott intézkedések sora. Ennek ellenére a múlt század utolsó évtizedében kolera és himlőjárvány, a mostani század húszas, illetve harmincas éveiben pedig kétszer is évekig tartó kiütéses tifusz járvány terjesztését tulajdonították e népcsoportnak.

Sajátos kettősség volt tapasztalható a cigányokkal kapcsolatos szociálpolitikában. Míg ugyanis egyfelől tiltották számukra (is) a koldulást, a gyakorlatban nemcsak megtűrték ezt, hanem egyenesen intézményesítették: a hét különböző napjain más-más utcába mehettek kéregetni. A tárgya szerint ide kapcsolódó gyermekvédelem szintén mutatott fel hasonló furcaságot. Itt 1901 után a jogilag elhagyott, tehát olyan gyereket, akinek nem volt tartásra kötelezhető eltartója, lelenházba utalták. A 60000/1907. B.M. sz. rendelet, amely elhagyottá minősítette azt is, aki addigi környezetében erkölcsi romlásnak volt kitéve vagy züllésnek indult, gyökeresen új helyzetet eredményezett. A hatóságok ugyanis az erkölcsi romlásra hivatkozva sok olyan cigány gyereket is menhelybe utaltak, akik családjuk körében éltek. Mint utóbb kiderült, a hatóságok ekként látták megoldhatónak a cigánykérdést: intézkedéseiktől azt várták ugyanis, hogy a fenyegetett cigányok tömegesen menekülnek ki az országból.

A cigányság története 1945-től a rendszerváltásig

Az 1944-es német megszállás előtt a mintegy 200 ezer főre becsült cigányság már döntő többségében letelepedett életmódot folytatott, a megrendszabályozásokra hozott rendeletek (rendészeti, járványügyi) is főleg csak a kóbor, vándor életmódot folytatókra irányultak. A dualizmus idején megkezdődött ugyan a hagyományos cigány mesterségek háttérbe szorulása, lassú elhalása, de az akkori idők gyors gazdasági növekedése és liberalizmusa miatt a mesterségüket vesztő cigányok sikeresen tudtak megélhetést találni. A két világháború között azonban a régi foglalkozások eltűnése rohamossá vált, a válságokkal tarkított technikai, társadalmi fejlődéssel egyre kevésbé tudtak lépést tartani a cigányok. Súlyosbította a helyzetet az erős cigány bevándorlás a környező országokból, így a jóval kevesebb munkalehetőségen egyre több romának kellett osztoznia. Így anyagi, szociális, kul-

turális leszakadásuk a többségi társadalomtól rohamos ütemben gyorsult. „Felszabadulásunk előestéjén a magyarországi cigányság relatív helyzetét tekintve történetének mélypontján állott” – mutatott rá Kemény István az 1971-es kutatás beszámolójában.

Ezt a helyzetet súlyosította a náci megszállás alatti, egyre határozottabb fellépés ellenük. „Átnevelés”, „civilizálás”, vagy valamiféle kényszermunkatábor vetődött fel ötletként a cigánykérdés „kezelése” érdekében, ezután megkezdődött munkaszolgálatos századok összeállítása, majd 1944. március 19-e után a „cigánykérdés” népiirtásba torkollott. A nácik és a magyar nyilasok célja eredetileg a vándorcigányok deportálása volt, de ilyen életmódot folytatókat egyáltalán nem, vagy alig találtak, így a végrehajtás során egész települések teljes letelepedett cigány lakosságát hurcolták el a megsemmisítő táborokba. Arra azonban a történettudomány még nem adott megbízható és határozott választ, hogy hányan estek áldozatul ennek a népiirtásnak. A legmegbízhatóbbnak tartott kutatások 5000-re teszik a számukat, de a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága erősen vitatott becslése több mint 30 ezerről szól.

A háború vége a cigányok számára mindenképp az életben maradáshoz, a megsemmisítéstől való megmenekülést jelentette. Az 1947–48-ig tartó demokratikus időszak nagymértékben megváltoztatta a cigányságnak az egész társadalommal való viszonyát. Az 1944 előtti tekintélyelvű rendszer nem ismerte el egyenjogúnak a cigányokat, a demokrácia az egyenjogúság elvét hirdette meg. Az újonnan létrejött – és a csendőrség szerepét vidéken felváltó – rendőrség ugyan a politikai harc eszközzé vált, de a faji vagy etnikai megkülönböztetés tiltott volt számára, személyi állománya miatt pedig társadalmi téren alapvetően szegényparti volt.

Gazdasági téren viszont rontotta a cigányság helyzetét a nagybirtokok felosztása, mivel ez munkaalkalmak elvesztését jelentette számukra. Kimaradtak a földreformból, noha azelőtt megélhetésük jelentős részben a mezőgazdaságban végzett munkából származott. Kimaradtak, mert nem volt elég föld az igények kielégítésére, és az ő kirekesztésükkel valamivel több jutott a nem cigányok számára. A demokratizálódás hatott az iskoláztatásra is. Az iskolába nem járó cigány gyerekek aránya 50% volt a második világháború előtt, ez 1945 után gyorsan csökkent, 1957 után az iskolaköteles korba lépők között ez az arány már csak 10% volt.

Politikai téren azonban a háború után sokáig nem történt előrelépés, sőt még a cigányság helyzetére vonatkozó kérdések megfogalmazására sem került sor. Kálmán András írása – az első és sokáig az utolsó elméleti fejtegetés a cigánysággal kapcsolatban – 1946-ban jelent meg a kommunista párt elméleti folyóiratában. Bár tudjuk, hogy ez a helyzetelemzés nem volt hivatalos álláspont, mégis ennek a hatását érezhetjük az 1957-től, ha rövid időre is, de megszerveződő Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége alapelveiben. A későbbi első, cigány származású főtitkár, László Mária által kezdeményezett Cigányszövetség a többi nemzetiségi szövetség mintájára, a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztályának alárendelve 1957. október 26-án jött létre. Célként tűzték ki, hogy megteremtse az eredeti cigány irodalmat, zenét, más művészeteket, megőrizze a tudomány

számára ősi nyelvüket. De szerepelt az alapító okiratban a munkahelyteremtés, az iskoláztatás, az egészségügy, az életkörülmények javításának általános igénye is. Jelentős tevékenységük volt a negyvenes években alakult cigány szegkovács kisipari szövetkezetek patronálása is. Ezek a célok pedig egy nemzetiségi státus elfogadtatását célozták, amit a kezdetektől fogva nem nézett jó szemmel a politikai hatalom. Működésüket is egyre inkább lekötötte az egyéni panaszos ügyek intézése, ami azt mutatja, hogy a cigányság körében igen nagy igény volt valamiféle érdekvédelmi szervezetre. Az ilyen típusú munkát azonban nem tűrhették sokáig a hatalom képviselői.

Jelentős fordulatot az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961-es határozata hozott, amely a cigánykérdést nem nemzetiségi, hanem szociális ügyként határozta meg. „A cigánylakosság felé irányuló politikában abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot. Problémáik megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és kötelességek érvényesülését, és ezek gyakorlásához szükséges politikai, gazdasági és kulturális feltételek megteremtését.” „Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel, és javasolják a »cigány nyelv« fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelőszövetkezetek stb. létesítését. Ezek a nézetek nem csak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket.”

Tehát egyértelműen egy szociális válságkezelés köntösébe bújtatott asszimilációs törekvésről volt szó. Ennek ellenére jó összefoglalásként a határozatban leírják, hogy 2100 cigánytelep található az ország területén, amelyeken embertelen körülmények között lehet csak élni.

Hosszú idő után, és sokáig utána is, a legmegbízhatóbb adatokat jelentette a negyedszázaddal a második világháború vége után, 1971-ben Kemény István vezetésével folytatott országos reprezentatív cigánykutatás. A kutatás szerint akkor 320 ezer fő volt a cigányok száma. Magyar anyanyelvű volt ebben az időben 71%, cigány anyanyelvű 21%, és román anyanyelvű nem egészen 8%. A cigány lakások kétharmada feküdt cigánytelepen. A cigányok több mint kétharmada vályog-, vertföld- vagy sárfalú kunyhóban lakott. A lakások 44%-ában nem volt villany. Vívezeték a lakások 8%-ában volt, az épület telkén fekvő kút a lakások 16%-ánál, 100 méternél közelebb fekvő kút a lakások 37%-ánál, és 100 méteren túl fekvő kút a lakások 39%-ánál volt található. WC volt a lakáson belül a lakások 3%-ánál, a lakáson kívül a lakások 4%-ánál, árnyékszék a lakások 61%-ánál, és árnyékszék sem volt a lakások 32%-ánál.

A 14 éven felüli cigányok 39%-a analfabéta volt. A 20–24 éves korú cigány fiatalok 26%-a végezte el az általános iskolát, a többiek nyolc osztálynál kevesebbet végeztek és több mint 10%-uk egyáltalán nem járt iskolába. Az országos kutatás regisztrálta azt is, hogy az ötvenes és hatvanas évek iparosításának hatására 1971-re foglalkoztatottá vált a munkaképes korú férfiak 85%-a, valamint azt is, hogy a cigány családfők 11%-a volt szakmunkás, 10%-a betanított munkás, 44%-a segédmunkás, 13%-a mezőgazdasági fizikai

dolgozó, 3%-a napszámos, 6%-uk pedig önálló, segítő családtag, vagy alkalmi munkából tartotta fenn magát. A munkaképes korú nők foglalkoztatottsága 1971-ben 30%-os volt, de a nyolcvanas évek elejére 50%-osra emelkedett.

1965-ben indították el a cigánytelepek felszámolására irányuló programot. Ennek keretében az állandó keresettel rendelkező cigányok kedvezményes kamatú kölcsönt vehettek fel úgynevezett „CS” (csökkentett értékű) új házak építtetésére vagy megüresedő régi parasztházak megvásárlására. A „CS” házak többnyire telepszerűen, egymás mellé épültek, régi parasztházak vásárlására pedig leginkább a sorvadó kistelepüléseken volt lehetőség, vagyis a települési elkülönülés új formái jöttek létre. Ennek ellenére a cigányok települési és lakásvizonyai igen nagymértékben javultak.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a 80-as évek végére a cigányság helyzete az előző évtizedekhez képest megváltozott. Sok ember számára megnyílt a felemelkedés lehetősége, és akinek ez sikerült, környezete már nem is tekintette „igazi” cigánynak. Ezek az eredmények azonban nagyon ingatag talajon álltak. Az oktatás színvonalatlansága, a munkaerő képzetlensége az előre nem látott rendszerváltás után időzített bombaként robbant, és a romok maguk alá temették a cigányság jelentős részét az elmúlt évtizedek eredményeivel és illúzióival együtt.

A rendszerváltás után

A látványosan meginduló, de nagyon is ingatag alapokon álló felemelkedés a rendszerváltás után, pillanatok alatt kártyavárként omlott össze. A szocializmus alatt is csak a legkevesebb szakértelmet igénylő feladatokra, leginkább segédmunkásként foglalkoztatott cigány származású munkavállalók (az aktív keresők több mint a fele!) váltak először főlegessé a privatizálásra kerülő vállalatoknál. Amíg 1971-ben a munkaképes korú roma népesség körében a foglalkoztatottság 85%-os volt (alig eltérően a nem romák 87%-tól), 1993 végére ez az arány 29%-ra csökkent (szemben a nem romák 64%-ával). Az alacsony iskolázottságú embereknek, akiket az elmúlt évtizedekben is csak a legkevesebb szakértelmet igénylő feladatokra használtak, reményük sem lehetett arra, hogy sikeresen érvényesüljenek a most már üzleti alapon szerveződő munkaerőpiacon. Ezzel pedig megingott a cigány családok megélhetése, és a régebben felvett lakásépítési hitelek visszafizetésére képtelenné válva, sorra veszítették el lakásaikat.

A rendszerváltást követő sokkhatás után az elmúlt években tovább differenciálódott a cigányság. Kialakulóban van egy olyan – egyelőre még szűk – réteg, amely sikeres választatot tudott adni az elmúlt évek kihívásaira. Ők leginkább vállalkozóként próbálnak érvényesülni, többen jelentős sikerrel. Persze ez csak korlátozott mértékben vonatkozik azokra, akik kényszerből léptek a vállalkozás útjára, ők csak a mindennapi megélhetést tudják biztosítani családjuknak, de még így is kedvezőbb helyzetben vannak, mint a cigányság jelentős része. Vannak olyanok is, akik értelmiségi pályán, közéleti szereplőként találják meg megélhetésüket.

A cigány családok jelentős része azonban rövid időn belül évtizedekkel ezelőtti szintre süllyedt vissza, képzetlenségük miatt esélyük sincs munkalehetségre. A reménytelen helyzetbe került cigány emberek körében ismét kialakult a megélhetési bűnözés, ami sokak számára az életben maradás egyetlen esélyét jelentette. A többségi társadalom pedig – mivel a rendszerváltás megingatta mindenki anyagi helyzetét – megújult gyűlölettel fordult a cigányság felé. Az 1990-es években a mindennaposra váló oktatási, foglalkoztatási, hatósági, lakhatási diszkrimináció mellett ötletként megjelent a kényszerlakhelyre telepítés gondolata is, valamint megszaporodtak a szervezett csoportok által elkövetett támadások, bántalmazások. A nyíltan faji megkülönböztetést hirdető politikai erők rasszista jelzavakat hangoztató és náci „hősöket” dicsőítő felvonulásai gyakran országosan elismert politikai szervezetek oldalvázán hajóztak, ez utóbbiak nyílt vagy burkolt támogatását élvezték. Az elhíresült tiszavasvári különballagatás után személyiségi jogaik megvédéséért polgári peres eljárásban fellépő, igazukat kereső emberek, csak mint a „tetvesek, rühesek” vonultak be a köztudatba. A rosszul értelmezett szólásszabadság és demokrácia a felszínre hozta az évtizedek óta lappangó gyűlöletet.

A rendszerváltás utáni időre tehető a cigányság politikai ébredése, önszerveződésének kezdete is. A hosszú időn keresztül csak felülről irányított szerveződések – mint az 1985-ben létrehozott Országos Cigánytanács vagy az 1986-ban újrászervezett Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége – ideje után a jogállamiság eszméjéhez kötődő, és az egyesületi, a szólás- és sajtószabadságot deklaráló törvények elfogadásával nyílt lehetőség önálló szervezetek létrehozására. Az első szabadon választott parlamenti ciklusban három, cigány származását nyíltan is vállaló képviselő (Hága Antónia, Horváth Aladár és Péli Tamás) is részese lehetett a hatalomformálásnak országos, nagy pártok képviselőiként. Az ezt követő ciklusokban már csak egyikük volt tagja a törvényhozásnak, a pártok nem igazán tartották fontosnak a cigánykérdés szerepeltetését választási programjaikban.

Sokkal jelentősebben indult a cigány civil szervezetek tevékenysége, 1991 végére már 96 volt hivatalosan bejegyezve. Működésük azonban egyre bizonytalanabbá vált az anyagi finanszírozás esetlegességei miatt: a pályázati pénzek megszerzése gyakran a hatalmon lévő kormány iránti lojalitáson múlik. Az állam közalapítványokat hozott létre, ahonnan különböző programokra nyerhetnek támogatást. A *Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségeikért Közalapítvány* 1995-ben jött létre elsősorban a kisebbségi önzanság és a kultúra megőrzésének támogatása érdekében, 1996-ban pedig a megélhetést segítő *Magyarországi Cigányokért Közalapítvány* kezdte meg működését, amely támogatási keretét (1997-ben 70 millió forint) 80–90%-ban a mezőgazdasági termelés ösztönzésére osztották szét pályázatok útján. Fontos feladatot szánnak a rendszerváltás után megalakított *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalnak* is.

A politikai érdekérvényesítés, de az egész magyarországi cigányság számára történelmi jelentőségű a Nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló 1993. évi LXXVII. törvény: először ismeri el ezt a népet etnikai kisebbségnek, biztosítva a cigányok egyéni jogai mellett a kollektív önszerveződés lehetőségét is. Az egyesületekről, majd a pártokról szóló törvé-

nyek után ez biztosította a lehetőséget a helyi és az országos kisebbségi önkormányzatok megalakítására. 1994–95-ben 477 helyi cigány kisebbségi önkormányzat jött létre, a fővárosban a kerületek kisebbségi önkormányzatai közvetett választások útján hozták létre a Fővárosi Cigány Kisebbségi Önkormányzatot, valamint megalakult 53 fővel az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat (OCKÖ) is. 1998-ban második alkalommal került sor az önkormányzati testületek megválasztására. Ennek eredményeképpen jelentősen nőtt a helyi önkormányzatok száma, már 764 településen volt sikeres a választás, a fővárosi önkormányzat azonban nem tudott megalakulni. Az Országos Cigány Önkormányzati (OCÖ) választásokon második alkalommal is a Lungo Drom vezette koalíció győzött, az elnök pedig ismét Farkas Flórián lett. A második ciklus megkezdésével azonban egyre jobban látszanak azok a problémák, amelyeket csak a kisebbségi törvény módosításával lehetne felszámolni. A törvény ugyanis nem biztosítja a kisebbségi önkormányzatok működésének anyagi alapjait, ezzel a települési önkormányzatoknak kiszolgáltatott kisebbségi testületek jönnek létre. Különösen így van ez a cigányság esetében, mivel nekik nincs anyaországuk, akitől erkölcsi és anyagi támogatást kaphatnának úgy, mint az országban élő többi kisebbség. Az elmúlt években világossá vált az is, hogy a cigány népesség megdöbbentően alacsony iskolázottsága miatt a megválasztott cigány képviselők, de még országosan ismert politikusaik is nagyrészt képtelenek feladataikat ellátni vagy hosszú távú terveket kidolgozni. Az egymást követő kormányok megpróbálnak intézkedéscsomagokat kidolgozni, különböző testületeket felállítani, az eddigi kísérletek azonban nem bizonyultak túlságosan sikeresnek.

Nagyobb reményre ad okot néhány új kezdeményezés. Így, a ma már európai hírnévre szert tett pécsi Gandhi Gimnázium, vagy az átlagnál magasabb tudású szakemberek képzésére szolgáló Romaversitas Láthatatlan Kollégium. Lassan, de formálódik egy szakmailag jól felkészült, fiatal cigány értelmiségi réteg is, amelyet egyre nehezebb lesz a cigányságra vonatkozó döntésekből kihagyni.

Összefoglalva a rendszerváltás utáni helyzetet, tragikus visszaesésnek lehetünk tanúi, amely a cigányságnak az elmúlt évtizedekben megvalósult felemelkedését, szerves fejlődését nem egyszerűen csak megakasztotta, hanem jelentősen vissza is vetette. Ennek a súlyát már politikai szinten is érzékelik. Ha nem vitatjuk – és talán nem is nagyon lehet – azt a tényt, hogy a cigányság tömegei bizony a lehető legalacsonyabb szinten élnek, a leginkább megvetett és fölöslegesnek tartott társadalmi réteget képezik, akkor sürgős, jól átgondolt és tudományos alapokra épülő változtatásokra van szükség, ha a több száz éves magyar–cigány együttélést békés keretek között akarjuk megőrizni. Különösen azután, hogy a zámolyi romák esete miatt az Európai Unió országai is egyre élesebben szembesülnek a romák jelenlegi helyzetével, és a cigányság többségének lassan elviselhetetlenné és kilátástalanná váló helyzete, hasonlóan elkeseredett lépésekre ösztönözhet más csoportokat is. Ez pedig nem segíti Magyarország Unió csatlakozását.

2. DEMOGRÁFIA, ÉLETMÓD

Demográfia

A szakirodalom rendszerint Kemény István és Havas Gábor adataira támaszkodik, akik 1971-ben 320 ezerre, 1993-ban pedig félmillióra taksálták a hazai cigányság létszámát. Ők a környezet által cigánynak tartott embereket vették cigánynak. A rétegek közötti viszony természetesen változik az időben is, így például ma a munkanélküliség és az etnikai reneszánsz idején sok család cigánynak tartja magát, aki húsz évvel ezelőtt sikerrel eltitkolta volna származását. Sokak előtt viszont éppen az utóbbi évtizedben nyílt meg a vegyes házasság vagy a társadalmi felemelkedés útja, s e változások kapcsán kiléptek, kilépnek az etnikai kötöttségekből.

Mégis fontos, és a politika színpadán egyre fontosabb téma az, hogy a romák létszáma erőteljesen növekszik. Kemény adatai szerint 1970-ben az 1000 főre jutó élveszületések száma a cigányoknál 32 volt, míg az egész magyar lakosságra jellemző élveszületési arány ennek kevesebb mint fele (15) volt. Huszonhárom esztendő alatt az iskolázottság és a jövedelmek emelkedése, a lakáskörülmények javulása az élveszületési arányok fokozatos csökkenését hozta magával. Ennek megfelelően az élveszületések aránya a romáknál 1993-ban 28,7 születés 1000 főre, míg az ország teljes lakosságánál 11,3 születés. Az említett szerzők kutatásainak előrejelzése szerint 2015-ben 750 000 cigány lakosa lesz az országnak, ami 8% körüli számarányt jelent majd az akkori népességben.

Magyarországon 1993-ban 116 000 gyermek született. Közülük Kemény szerint 13 833 volt roma, ami a teljes gyermekszám 11,2%-a.

A népesség fogyásának másik oka, hogy a halálozási ráta európai viszonylatban kiemelkedően magas a magyar lakosság esetében: 1993-ban 1000 lakosra 14,4 volt, tehát a születések számát jelentősen meghaladta. A cigányság esetében a magas halálozás számait csökkenti, hogy igen kevés az idős cigányok száma és a fiatal korosztályok nagy létszámúak. A várható élettartam azonban a cigányok esetében igen alacsony, egyes közösségekben akár tíz évvel is alulmúlja a teljes népesség várható élettartamát.

1971-ben Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar és Békés megyében a lakosság 5%-a volt cigány, 1993-ban arányuk meghaladta a 6%-ot. Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyében 1971-ben még 5%-ot, míg 1993-ban már 9%-ot tettek ki a cigányok. Ebben a két régióban a legmagasabb tehát a cigányok aránya, s közülük a magyar ajkúak jóval az országos átlag fölött képviseltetik magukat. A kelet-magyarországi cigány társadalom még az arrafelé igen jelentős anyagi és kulturális differenciálódás ellenére is igen nagy tömegekben maradt cigány.

A másik végletet az ország két legfejlettebb megyéje jelenti: Vas és Győr-Sopron megyében 1971-ben mindössze a lakosság 1,3%-át tették ki a cigányok, s 1993-ban sem haladták meg a 2%-ot. A Dunántúlon egyébként a cigányok több mint fele nem magyar anyanyelvű. Nagy részük ősei a hazánk jelenlegi területére bevándoroltak utolsó hullámához